

սերունդը՝ շնորհիւ ռասուցիչների եւ քահանաների իրեն՝ “Հայ կաթողիկոն է անուանում եւ աշխատում է սովորել մայրենի լիցուն:

1886 թուի աշխարհագրի ժամանակ՝ նախկին գաւառապետ Ամբաժոն վայացի իշխանը եկել էր այս գիւղերը եւ աշխատել էր սրանց “վրացին գրել տալ, սակայն միայն մի տուն վախեց՝ վրացի էր գրաւել միւնքն ասել էին թէ Հայ են: Աւսոի կարծում եմ, որ բոլորովին անհիմն է՝ ուսանց եւ Զագորսկիի իւր “Պօնզամա Եւ Ախալցիքսկի յնձնէն” աշխատութեան մէջ սրանց “վրացին կոչել:

Ե. ՂԱՍԹՅԱՆՑ

ՄԱՐԴԿԻ ՈՒՍՏ ՀԱՐԾՈՎԱԳ

Տարւոյս Օգոստ. 24ին բացուեցաւ Մարդականաց համաժողով մը Խնապուքի մէջ՝ նոյն քաղաքին մարդականական ընկերութեան 25ամայ տարեգրածին առթիւ: Համաժողովին մասնակից մեծաւ մասամբ Աւարդից եւ Գերմանից գիտնականը էին, եւ շատ քիչ՝ տարեներ: Ներկայ էր նաև մեր ընթերցուց ծանօթ՝ “Հայ գիւղական տունը երկասիրութեան հեղինակի՝ Յրգ. Մերսոր Վ. Տէր-Մովիսիսեանց Ելմիածնէն, որ հայ գիւղական կեանքին վրայ բանախոսութիւն մ'ալ ըրաւ:

Համաժողովի նախագահ՝ ընտրուեցաւ հանրածանօթ մարդաբանն Ֆիրինով, որ իւր ճանապարհութեան մէջ մարդաբանութեան անցելոյն եւ ապագայնն ունենալու գործունելութեան վրայ խօսեցաւ: Մարդաբանութեան գիւղաւոր մէկ ինդորին՝ մարդուն երկրիս վրայ ապրելու նախական կերպին վրայ խօսելով յիշեցոց որ հնահօսական պատմութիւնը մեծ ըլլոյ առած է նոր քննութիւններով: Ինչպէս միշտ՝ այս անգամ ալ խիստ խօսեցաւ գիտնականը տարուինական դրութեան գէմ: Տակաւին լուծուելու խնդրոց առաջնութիւնը առաջարկեց Ֆիրինով մարդկային ցեղերու ծագման խնդրին: Առվարաբար կ'ընդունուի որ Ասիա եղած է մարդկութեան հասարակաց որորան եւ Ասիային անցած է մարդն Ավիրիէ, ուր սպասակամորթին թիսացած սեւամորթ եղած ըլլոյ: Արդ կ'ըսէ Ֆիրինով, ծանօթ է ի հարկէ որ կիցիւ արեւու ազդեցութեամբ սպասակամորթը կը թիսանայ, եւ իր սպասակամութիւնը կը գառնայ՝ երբ արեւու ազդեցութիւնը կը գադրի: բայց կա-

րելի չէ՞ նաեւ որ սպիտակամորթն ուրիշ բան ըլլոյ, բայց եթէ մեզմ կիմայի ներքեւ գունատած սեւամորթ մը: Երկու կարծիքն ալ առ այժմ ենթադրութիւն են լոկ, զօր լուծել պէտք է ուշացիր քննութիւններով, եւն:

Ճառասացութիւնք եղան բազմաթիւ, շատերը՝ անձուկ տեսակիտիւ՝ աւելի եւրոպական մարդաբանական խնդրոց վրայ խօսելով: Գիտականն լուցն խօսեցաւ՝ ի միջի այլոց արեւելքան գրիչներոց վրայ՝ ընդդիմանալով այն սիալ կարծեաց թէ փետուր գրիչները Արեւելքանց ծանօթ եղած ըլլան հին ատեններն: Բրիտանական թանգարանին մէջ կան այսօր 6 գեղեցիկ պղնձէ գրիչներ Տիգամաթ-Փիղեսար Գ. Ի. Ժամանակին, եւ ինքն ալ դասձ է հատ մը ի Զմիւռնիա: արեւելքան գրիչներ կան նաեւ Օբսֆորմի եւ կրացի թանգարանաց մէջ: Ասոնց ժամանակին որոշ է ըստ գիտնականներ, ամէնն ալ ը դարձն են (Ն. Գ.): Ծագման մասին ան կարծիքը յայսնեց թէ ասոնք Հայոց աշխարհի նախական շընափին կը վերաբերի: Նոյն օրն հանդիսական մաշ մը տրուեցաւ մասնակից գիտնոց, ուր շատ բաժականուեր խօսեցաւ նաեւ Մեսրոպ Վ. Տէր-Մովիսեան բաժանէն առաջարկելով ի պատիւ գերմանական բարձրագուն ռասունաբանաց, որ այնափ նպաստած են Հայ ազգին մտաւոր զարգացման բազմաթիւ ընտիր Հայ աշակերտներ կը դեկրի:

Սեպտ. 4ին ալ բացուեցաւ Արեւելքարիտաց համաժողով մը ի ծընեւ, որոն նկատմամբ ուրիշ անգամ կը յաւանդ տեղեկութիւն տալ:

ՀԱՍԽՈՍԱԿԱՆ

ՑԱԳՇՆՈԳԻՐ ԵԼ

ԵԱՅԵԼԵԱՅ ձեւ նշանագրերով եղած յաշորդ տապանագիրն ընդորիակուած է կեսարիայի գրեթէ ամ ժամու հեռաւրութեամբ՝ Աբրահամ անուն գիւղի Հայոց երկու հին կերեղմանատանց շատ մը տապանագրերու միոյն վրացին: Սա եւ իւր նմաններն որբ կան այդ գերեզմանատանց մէջ տապանաւորներով, կարծեմ իրենց վրայ հեռաւրու հաւաթեան նշաններցց կուտան, եւ գուցէ նաեւ կապագովիկացուց կը վերաբերին: Ինձ շատ կարեւոր եւ հետաքրքրական թիւեցան պայման

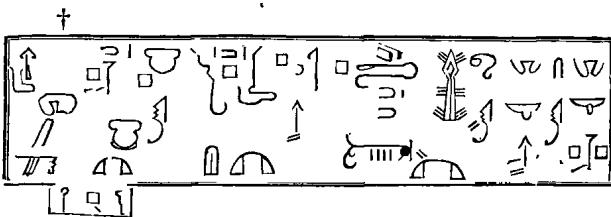
փորագրուած տապանաքարերն, ուստի փափաքեցայ, Նըյն հսկ առանց ժամանակ ունենալու, Համբերութեամբ օրինակել միշն վրայէն ճշգապէւ, իրենց բնակն մեծութեամբը, զըրս ճշշդ կիսովին* փորագրուած Զեղ կը զրիեմ իրեւ նմոյշ: Եթէ Համցական եւ Հետաքրքրական թուի նաեւ Զեղ՝ կրնաք հրատարակել պատուական Հանրէ Ամսութիւք մէջ:

Ագրակ կամ Ագրարակ, եւ կամ այս օրուան ընդհանրական Ծնչմանը էտքէ, ենթակայ է Անքաստից նահանգի Բունար-պաշի կամ նոր անուանակոյան Թեամբը՝ Ազդղիյէ¹ գաւառակի Գայամբանանին:

Գիւղն 200—220 տուն՝ միակ հայ բնակիներէ բաղկացեալ է, որը հայերէն ամենենին չեն դիտեր եւ կը խօսին թուրքերէն: Թէեւ մշակութեամբ կը զբաղին, բայց աղքատ նև ընդհանրապէս: Վապին եւ կը գոր-

նանանութիւն ունին, եւ շարուած են գրեթէ կարգաւ: Նշանագրերն փորագրուած են, եւ ամէն մէկ տապանաքարին վրայ մէծ կամ փաքր Խաչ մը կը գտնուի:

Որեւէ աւանդութիւն մը չկրցայ քաղել գիւղացիներէն, ոչ ոք բան մը գիտէ, Հանուցյաներէն ալ ոչ ոք գրեթէ Հանդիպած կ'երեւի այս կողմերն: Այս տարի Հնախուզական նպատակաւ այս կողմերն եկած էին Լիռնի Մշ-դնն երկրորդ տնօրէն Մ. Էկնենթ Շանթու եւ իր ընկերն Մ. Պուտոսիէ: Ագրակի նոյն գերեզմանատանաց վրայ բերանացի տեղեկութիւնների իրենց, որպէս զի երթան հն եւ լուսանկարնեն տապանաքարերն: Բրանս որ կանուն մնացած կան, թէեւ փափաքեցան այցելել, եւ սակայն չկարողացան, ժամանակին լրացած եւ ստիպուած ըլլարով փութով դառնալ իրենց տեղն:

ծեն ըստ ամենային՝ նահապետական դրութեամբ:

Երկու Եկեղեցի ունին մին յանուն Ա. Թորոսի, որ շատ հին է, եւ միւսն յանուն Ա. Աստուածածինի, որ երկու տարի առաջ շինուեցաւ՝ բաւական պայծառ ու գմբեթաւոր: Իսկ ունին երեք գերեզմանոց՝ որոց մին նոր եւ միւս երկուքն հին եւ շատ հին: Այս վերջին երկու հին երեք գերեզմանատանց մէջ այժմ շատ քիչ անդամնակամարդ էն երկու թագն:

Ահաւագի այն երկու հին գերեզմանատանց մէջ են այդ նշանաւոր տապանաքարերն, գրեթէ մէկն մինչեւ Երկու մէթք բարձրութեամբ, երկայնութեան կանկուած, եւ որը տաշուած են եւ կարդրագոյն կճայ քարի

* Խոմազորթիւն իրեն ուղարկուած ընզօրինակութեան պատրաստէ տուած ժամանակ՝ Կ. Փայտոց ցուցանակութիւն է:

¹ Անդին ընդպարձակ գուառաւին առաջանակներն են Արեւելքէն կունքին, Երեւանութէն կուսաքան, Հայութէն թառապակ, Հայութէն թառապակ, Աղքան դիշացար այժմ գուառաւին զըսին է, ուր կը հասու Գոյակամբէ: Գեղագուառապէ անմիջական միքը հողուն է բաւառապատճեան կուսաքար ափքը հայութէ հողուն, ուր ունես հին գիւղ որ այժմ ակերպ է: Այս Բունար-Պաշի բառած տեղն է, ըստ Հայագիտաց հին կուսաքարին կատար կատար կատար:

Ագրակի գիւղացիք կը պատմն թէ իրենց գիւղէն կէս ժամ հիսի Զէտ անուն թբրանակ, եւ Սըդնան անուն Հայաբանակ գիւղը ուղարկութէ եւս կամ այսպիսի հին գերեզմանատաններ, որոց տապանաքարերն ալ միեւնոյն ձեւ եւ միեւնոյն անընթեռնին՝ (իրենց բուն խօսքով՝ շինուան եւուց) նշաններ ունին: Սըդնէն հայ բնակիչք հայերէն կը խօսի:

Ցաւալի է, որ տապանաքարերն անգէտ գիւղացիներն կողմէն հետքչեատ անգիտորէն եւ անգմօրէն կը կտրաբուին, եւ պլիւալ շինութեանց կը գործածուին, որով հնութեանց, եւ կրնամ ցեղէ՝ նշանաւոր հնութեանց այս մէկորների ի սպառ կոլատեան կը մասնուի: Երանի թէ ժամանակ ունինայի գոնէ 5—10 տապանաքարերու վրայի նշանագրերն ընդորինակելու: Եթէ յաջողիմ մի անգամ եւս այցելլու այն կողմերն, քանի մը օրեւս կ'ուղիմ զըհէլ այս նպատակաւ:

8. Ա. Պ.

Կեսարիա, 16/28 Օգոստի, 1894:

